Eerste romans in het Papiamentu: Caribisch? (deel I)

Over Caribische literatuur

door Henry Habibe

Eén van de eerste romans in het Papiamentu is de in 1924 uitgekomen **Guiambo bieu a bolbe na wea** van Willem Kroon.

Kroon schreef nog meer romans, die in afleveringen in La Union, het weekblad van de R.K. Volksbond op Curaçao, verschenen. Het jaar daarop verscheen van Manuel Fraai de roman **Un sacrificio** (opoffering). Miguel Suriel heeft ook een roman op zijn naam staan: **Muher Culpable** (De zondares), uit 1932. Uit die tijd dateert ook **Venganza di un amigo** van Ernesto Petronia*.

Van deze namen kwamen alleen die van Kroon en Suriel voor in het overzicht uit 1955 (en latere) van Colá Debrot. In zijn korte beschrijving van onze literatuur, "Schrijvers en muzikanten", uit 1958, heeft Frank Martinus Arion meer namen vermeld. Degene die echter op de hoogte bleek te zijn van nog meer van deze schrijvers is Luis Daal. In 1964 hield hij voor de Antilliaanse studenten in Nijmegen een lezing en vermeldde behalve de genoemde namen, ook die van Andrés Brion, Victor Hernandez, Max Fraai en Johan Rib.

In 1987 heeft schrijver dezes, aangezien er toen nog geen algemene beschouwing bestond over deze werken, een eerste verkenning ervan gemaakt. Dat vond plaats in de vorm van een lezingencyclus op de UNA ("Oudere Papiamentstalige proza").

De moeilijkheid was echter dat veel van die romans niet meer te krijgen is. Vele stukken zijn niet meer voorhanden. Zo is het verhaal van Ernesto Petronia, in 1932 in **La Cruz** verschenen, slechts ten dele (één hoofdstuk) voorhanden.

Over dit verhaal valt dan ook moeilijk iets concreets te zeggen. Van het verhaal van Victor Hernandez (**Nos lo casa toch cu otro**), daarentegen, bestaat er een groter gedeelte.

MENINGSVERSCHILLEN

Met betrekking tot het werk van deze vroegste Curaçaose schrijvers stelde **Frank Martinus Arion** in 1958: "Hun werk, dat meestal de vorm van een novelle of kleine roman heeft, beweegt zich hoofdzakelijk op de vlakken van liefde, romantiek en noodlot; is gevoelig op het sentimentele af; ademt vaak een zeer godsdienstige sfeer en is bovendien vol van de meest typisch Antilliaanse anecdotes, gewoonten en gebruiken..."

Daarvóór had Debrot ook al geconstateerd dat het hier (Kroon en Suriel) gaat om een bepaald soort liefdesverhaal, waarbij hij het gevarieerde spel van hartstocht en berouw op zijn Spaans onderkende. Debrot ging deze werken dan ook rekenen tot wat hij de "Papiamentse Romantiek" noemde.

Tegenwoordig worden deze werken gepresenteerd als zijnde "Caribische literatuur". In het boek **Het zilt van de passaten** (1988) van Aart G. Broek worden de werken van Kroon en Suriel ondergebracht onder de noemer "Caribische letteren van verzet". In een "Woord vooraf" betoogt Broek:

Talrijke Caribische literaire teksten worden gekenmerkt door agressief verzet tegen vormen van onderdrukking en uitbuiting. De Caribische literatuur wordt echter tekort gedaan wanneer men zich uitsluitend op dergelijke teksten zou concentreren.

Aangezien deze stelling in een schril contrast staat tegenover die van Debrot en Martinus Arion, is het de moeite waard om hierbij even stil te staan.

Herbert de Lisser

CARIBISCHE LITERATUUR

Om te kunnen stellen in hoeverre de werken van Kroon en Suriel tot de zgn. "Caribische literatuur" gerekend kunnen worden, dienen we ons eerst af te vragen wat over het algemeen hieronder verstaan wordt.

Eén van de critici die zich hiermee bezig heeft gehouden is G.R. Coulthard. In zijn interessante studie over enkele kenmerkende thema's van de Caribische literatuur, **Race and colour in Caribbean literature** (1962) komt deze criticus (Jamaica), na een sociologische benadering, tot de volgende conclusie:

The theme clearly has its roots in the history and social structure of the Caribbean, and such aspects of the theme as the Cuban anti-slavery novels, works dealing with economic and psychological problems or protesting against racial discrimination, are perhaps its simplest manifestations and at the same time constitute a link with a generalised tendency in Latin America towards literature of militant social protest.

Het betreft, kortom, een literatuur die qua thema haar wortels heeft in de geschiedenis en de sociale structuur van het gebied. Onder "Caribisch gebied" wordt hier verstaan zowel de Spaanstalige, als de Engelstalige en de Franstalige eilanden. Coulthard gaat echter niet zo ver dat hij daartoe ook het Spaanstalige continent rekent.

In deze beschouwing verstaan wij onder "Caribisch gebied" wat bepaalde sociologen daaronder verstaan, o.a. prof. dr. René Römer en prof. dr. Gert Oostindie, d.w.z. niet alleen het Engelstalige gebied, maar óók een gedeelte van het Spaanstalige vasteland. Daartoe behoren zeker ook landen als Venezuela, Colombia en Panamá. Aangezien er een verband bestaat tussen de Caribische en de Spaans-Amerikaanse literatuur**, kunnen wij op grond van het essay "Tradición y renovación" van de kriticus Emir Rodriguez Monegal (Uruguay) ook met betrekking tot de Caribische literatuur bepaalde historische en kulturele gebeurtenissen als richtlijn aanhouden.

Latijns Amerika en het Caribisch gebied teerden gedurende de vorige eeuw nog op Europese kulturele stromingen. Dit is de verklaring dat de teksten van de Spaans-Amerikaanse literatuur uit de vorige eeuwen nog geschreven werden volgens de Europese traditie. Aan de nabootsing van de Europese stromingen begon echter langzamerhand een einde te komen doordat in het tweede en derde decennium van deze eeuw een "breuk-proces" op gang kwam. De crisis van de jaren twintig was een oriëntatie op het zgn. "Avantgardisme", dat in het na-oorlogse Europa tot bloei kwam, en een hartstochtelijke beëindiging van het "Modernisme".

In genoemd essay betoogt Rodriguez Monegal dat de Spaans-Amerikaanse letteren in onze eeuw drie keer een gewelddadige "breuk" met de traditie hebben gekend. De perioden waarin die processen van vernieuwing telkens zijn begonnen liggen nabij de jaren: 1920, 1940, respectievelijk 1960.

De eerste "breuk" vond o.a. plaats in Mexico.

Met het uitbreken van de Mexicaanse Revolutie (1910-1917) ontstaat er een literatuur die gebaseerd is op een min of meer eigen traditie. Voor de intellectuelen gold: de toekomst lag in Amerika, niet in het Amerika van landeigenaars en industriëlen, maar in het Amerika van de arbeiders en boeren, van de Indianen. Uit de rassenvermenging, uit de integratie van de blanke en de Indiaanse kulturen konden de nieuwe waarden ontstaan. Vóór de Mexicaanse Revolutie waren de auteurs er niet in geslaagd van de hedendaagse Indiaan een geloofwaardig romanpersonage te maken. Het "anders-zijn" kwam sindsdien tot uiting in bepaalde teksten van de Spaans-Amerikaanse literatuur.

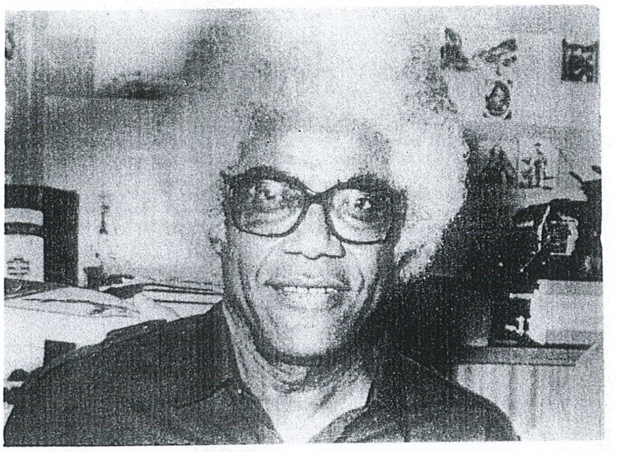

Claude McKay

CUBA

Ook in het Caribisch gebied is een dergelijk integratieproces in het tweede decennium op gang gekomen. Vrijwel gelijktijdig zagen hier "avangardistische" tijdschriften het licht: **Avance** (1927) op Cuba, **Hostos** (1928) en **Indice** (1929) op Puerto Rico, **Trinidad** (1929) en **The Beacon** (1931) op Trinidad. De vermenging met het zwarte ras is soms zo intensief geweest dat men in bepaalde gevallen spreekt van de "zwarte Antillen". Zoals de grote schrijvers uit Spaans Amerika de bewustwording van het eigen karakter en het nationaal bewustzijn tot uiting brachten, zo hebben bepaalde Caribische kunstenaars de eigen identiteit (de Caribische "spirit"?) van hun respectievelijke landen en eilanden via hun literaire werken beschreven.

Het spreekt vanzelf dat de thema's (sociaal, raciaal, politiek, psychologisch), die door Coulthard als typisch en kenmerkend voor de Caribische literatuur genoemd worden, in de loop van de tijd steeds weer anders behandeld werden.

De stijl die bv. Alejo Carpentier (Cuba, 1904-1980) beoefende, heeft een ruime ontwikkeling doorgemaakt. Zijn eerste roman, **Ecue-Yamba-O** (1933), handelt over het leven van mensen uit de laagste sociale klasse, volkstypen, figuren uit de onderwereld. De armoedige sociaal-economische sfeer van de typisch Afro-Cubaanse gewoontes (ook religieuze) wordt hier gecreëerd. De stijl die Carpentier hier hanteert, werd door Fernando Alegría beschouwd als een "wetenschappelijk exotisme".

Deze roman tracht inderdaad de werkelijkheid zo nauwkeurig mogelijk uit te beelden. Het folkloristische overheerst: de religieuze rites, ceremonies en muziek van de negers. In zijn tweede roman, **El reino de este mundo** (1949), is de stijl weer heel anders. Hier heeft de stijl meer weg van het "Surrealisme". De latere stijlen van Carpentier zouden ons hier te ver voeren.

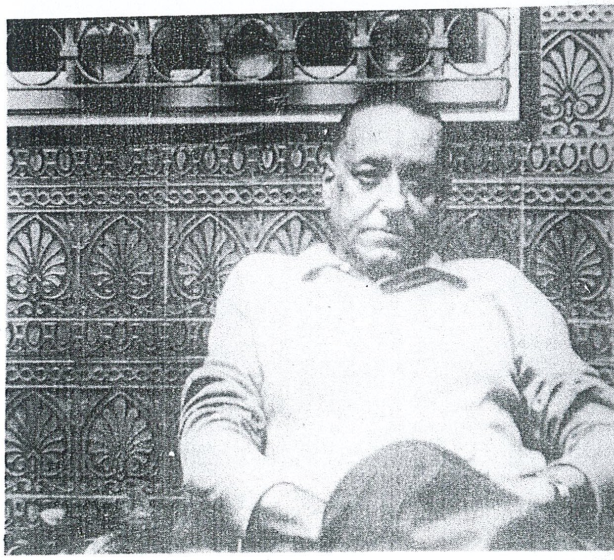

Alejo Carpentier

ENGELSTALIG GEBIED

Vrijwel in dezelfde periode verschenen de roman **Banana Bottom** van Claude McKay (Jamaica, 1890-1948) en bepaalde korte verhalen van C.L.R. James en Alfred Mendes (allebei uit Trinidad). In de roman van McKay worden de typische gewoontes van het platteland van Jamaica op een min of meer realistische wijze beschreven. Het probleem dat hier aan de orde wordt gesteld is hoe een zwart meisje terugkeert naar het eiland van haar geboorte (zij heeft in Europa gestudeerd) en een evenwicht tracht te vinden tussen de vreemde kultuur en de levenswijze van haar eigen mensen. Zij tracht zich te ontdoen van de verschillende tradities en conventies van de Europese beschaving. De mondigheid ("self-assertion") van deze vrouwelijke personage wordt hier als een proces uitgebeeld. Dit aspekt wordt ook in de roman **Jane's Career** (1913) van Herbert de Lisser (Jamaica) en in een veel latere roman (**Season of Adventure**) van George Lamming (Barbados) onderkend.

In de roman van de Lisser gaat het ook om de bewustwording van een zwarte vrouw m.b.t. haar eigen kultuur.

Ook Jane is een meisje van het platteland. Zij komt van een arme boerenfamilie. Aangezien haar vader een slecht betaalde baan heeft moet zij naar Kingston toe om er als hulp in het huishouden te werken.

C.L.R. James beschrijft in zijn roman **Minty Alley** (1936) het laagste sociaal milieu in het Trinidad van zijn tijd. Waar hij de aandacht op vestigt is dat het voor iemand, die uit de sociale middenstand komt, zeer moeilijk is om zich aan te passen in een achterbuurt ("barrack yard"). Zowel James als Mendes neemt de lezer mee naar de leefwereld van de economisch minst bedeelden.

George Lamming

Hun werken zijn goede voorbeelden van de "sociaalrealistische literatuur". Ramchand, de bekende criticus uit Trinidad, stelt dat dit "sociaal realisme" een blijvende karaktertrek is van de Engelstalige literatuur van het Caribisch gebied. Had de literatuur in de regio uit het begin van deze eeuw nog trekken van de Romantiek, die uit het tweede en derde decennium van deze eeuw daarentegen, bezat een zeer sociaal-realistisch karakter.

LITERAIRE CREATIE

Hoe interessant de latere ontwikkeling van de Spaans-Amerikaanse en Caribische literatuur ook is, wij zullen ons hier moeten beperken tot wat er zoal in genoemde periode tot stand is gekomen. In een vorig artikel over de Caribische literatuur (zie: Beurs, 29/1/'94) maakten wij melding van nog andere schrijvers (uit Venezuela en het Franstalige gebied).

Waar het nu om gaat is de **emancipatie** van de literatuur van het Caribisch gebied: het feit dat de verschillende schrijvers en dichters in de loop van deze eeuw gebroken hebben met de bestaande literaire traditie en een eigen "gemestizeerde" literatuur hebben geschapen.

De literaire productie van deze schrijvers kan niet los gezien worden van de maatschappelijke context waarin zij tot stand kwam. Daarbij heeft de taal of de "literaire creatie" vanzelfsprekend een essentiële rol gespeeld. Verschillende critici hebben reeds hierop gewezen.

Sprekende over het werk van de grote meesters van de Spaans-Amerikaanse literatuur (daarbij wordt ook de Cubaan Lezama Lima genoemd) stelt Rodriguez Monegal dat de "literaire creatie" het enige geldige "engagement" van bepaalde schrijvers blijkt te zijn.

Maar dat geldt evengoed voor Caribische schrijvers

Vervolg op pag. 11

Over Caribische literatuur

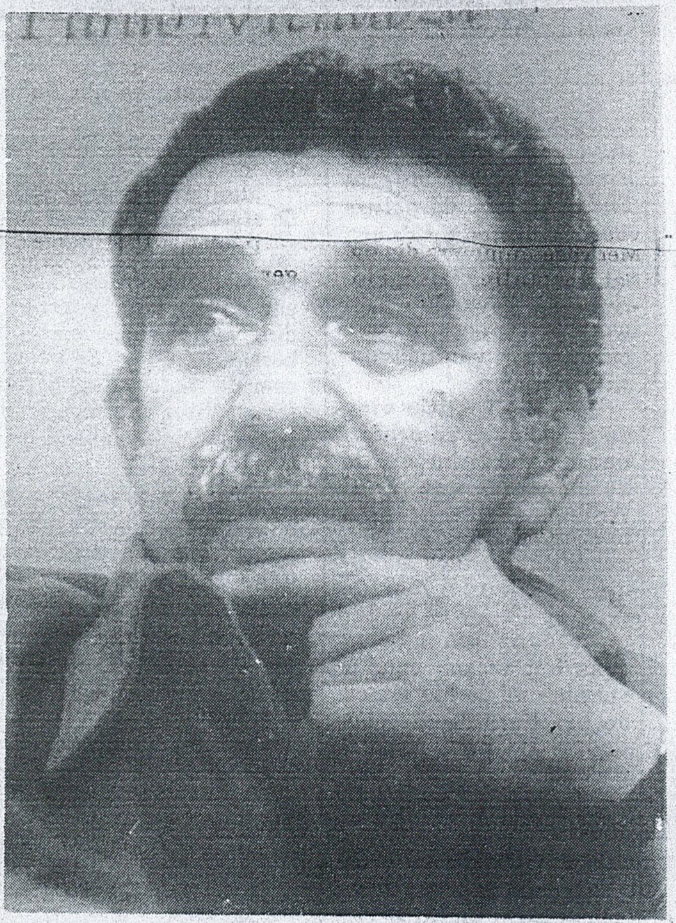

Gabriel García Márquez

Vervolg van pag. 7

als Carpentier, García Márquez (Colombia) en Walcott (St. Lucia).

Schrijvers besluiten soms zich te ontdoen van de beschrijving van de eigen kulturele omgeving en zich bezig te houden met andere meer universele problemen. Daarbij kan de taal op een heel andere wijze gebruikt worden. Is dit niet de reden waarom Derek Walcott te horen kreeg dat zijn Engels zo "on-Caribisch" is dat de bewoners van de eilanden zich niet in zijn werk kunnen herkennen? Dit literaire proces, waarvan de taal het middelpunt is, is niet afhankelijk van de afkomst van de auteurs. Het gevolg hiervan is dat binnen de Caribische literatuur ook zekere universele vormen herkenbaar worden.

Het heeft te maken met de **evolutie** van de Caribische literatuur. Zo was het "realismo mágico" van Asturias (Guatemala) niet zonder belang gebleken voor de "nueva novela", en sprak Carpentier, na zijn eerste romans, op een gegeven moment van "de derde stijl", de stijl van zaken die geen stijl hebben.

(Wordt vervolgd)

* Ernesto Petronia is onlangs op Aruba overleden. Er heeft recentelijk een artikel van Aart Broek over hem in de Ñapa gestaan (29/1/94). Daarbij werd echter niet vermeld dat hetzelfde artikel eerder in de Beurs heeft gestaan (24/3/90). In de Ñapa werden een paar regels toegevoegd en andere weer weggelaten. Titel van het bewuste artikel: "Papiamentstalig prozaïst van het eerste uur".

**) Op het baanbrekend werk van Coulthard en dat van de bekende socioloog Franklin Knight (Jamaica) baseert Ian Smart (Trinidad & Tobago) zich wanneer hij m.b.t. de literatuur van het hele gebied stelt: "The 1930's was the decade in which the entire region came alive to the gap-closing process, and there sprung up the most productive movements and schools:

"negritude" in the Francophone Caribbean, "negrismo" in the Spanish Caribbean, and the "yard novel", for example, in Trinidad and Tobago. In verschillende literatuur-studies over de Spaans-Amerikaanse literatuur wordt het werk van bv. Carpentier, Nicolás Guillén (Cuba) en Luis Palés Matos (Puerto Rico) besproken (zie bv.: América Latina en su literatura, UNESCO, Mexico, 1974; José Luis Martín: Literatura hispanoamericana contemporánea, Río Piedras, 1973.